

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/346215182>

ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA OKUL BESLENME POLİTİKA VE UYGULAMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Chapter · April 2018

CITATIONS

0

READS

24

2 authors:

Naciye Aksoy

Gazi University

16 PUBLICATIONS 93 CITATIONS

SEE PROFILE

Ülkü Çoban Sural

Gazi University

8 PUBLICATIONS 7 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Sınıf Yönetimi [View project](#)

Teachers [View project](#)

**Prof. Dr.
Emine AKYÜZ'e
Armağan
Akademisyenlikte 50 Yıl**

Çocuk Hakları • Eğitim Hukuku • Vatandaşlık Eğitimi

**Editörler:
Prof. Dr. Yasemin KARAMAN KEPENEKÇİ
Yrd. Doç. Dr. Pelin TAŞKIN**

Editörler

Prof. Dr. Yasemin KARAMAN KEPENEKÇİ
Yrd. Doç. Dr. Pelin TAŞKIN

PROF. DR. EMİNE AKYÜZ'E ARMAĞAN AKADEMİSYENLİKTE 50 YIL

ISBN 978-605-241-164-3
DOI 10.14527/9786052411643

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2018, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Nisan 2018, Ankara

Yayın-Proje: Özlem Sağlam
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kuşcuoğlu
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Limited Şirketi
Çetinmeç Bulvarı 1314.Cadde No:37A-B
0312 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 33365

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA OKUL BESLENME POLİTİKA VE UYGULAMALARINA GENEL BİR BAKIŞ¹

Naciye AKSOY²

Ülkü ÇOBAN SURAL³

Giriş

Karmaşık yapılı pek çok canlının yaşamını sürdürmesinin temel kaynaklarından biri kuşkusuz ki besinlerdir. İnsan için besinlerin alınması ne sadece açlığın giderilmesi ne de arzulanan yiyeceğin tüketilmesidir. İnsan için beslenme; hem büyüme, gelişme ve sağlığın korunabilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan besin öğelerinin alınması ve beden tarafından kullanılması hem de erken yaşlarda fiziksel gelişim ve zekânın en önemli çevresel faktörlerinden birinin sağlanmasıdır (Baysal, 2002).

İyi/sağlıklı beslenmenin temel kavramları; yeterlilik, denge, kalori kontrolü, denetlenmişlik ve çeşitlilik. İyi durumdaki sağlığın sürebilmesine ya da elde edilebilmesine katkı sağlayan faktörlerin en önemlilerinden biri olan yeterli beslenme, insanların besin ihtiyaçlarının tamamının karşılanmasıdır. Dengeli beslenme ise vücut için gerekli vitamin, mineral, karbonhidrat, yağ, protein ve sağlığa iyi gelen diğer maddelerin günlük önerilen miktarlarda alınmasıdır (Leitzmann, 2011; Wahlqvist vd., 2011). Özellikle bedensel ve zihinsel gelişme sürecinin en önemli ve en hızlı döneminde olan çocuklar için beslenme, bugün ve gelecekte fiziksel ve sosyal açıdan daha kaliteli bir yaşam sürdürebilmeleri açısından büyük önem arz etmektedir. Ancak çeşitli kuruluşların çalışmaları, pek çok ülkede milyonlarca çocuğun savaşlar, çatışmalar, yoksulluk, iklim değişikliği, gıda ve tarım politikaları gibi nedenlerle yetersiz beslendiğini, bazı bölgelerde de beslenmenin çok gerisinde bir başka ifade ile açlık nedeniyle ölüm riski altında olduklarını ortaya koymaktadır. Örneğin World Hunger Education Service (WHES)'in verilerine göre her yıl açlık yüzünden yaklaşık 3,1 milyon çocuk ölmekte ve yetersiz beslenme nedeniyle 160 gün hastalık yaşamaktadır (WHES, 2017). Benzer şekilde Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) da sadece Nijerya, Somali, Güney Sudan ve Yemen'deki 1,4 milyon çocuğun açlıktan dolayı ölüm riski taşıdığını belirtmektedir (UNICEF, 2017).

1 Bu çalışma 11-14 Mayıs 2017 tarihlerinde Denizli'de düzenlenen IVth International Eurasian Educational Research Congress'de "Türkiye'de Okul Beslenme Politikalarının Çocuk Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi" başlığı ile sunulan sözlü bildiriye dayalı olarak hazırlanmıştır.

2 Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, naciye@gazi.edu.tr

3 Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ulkusural@gazi.edu.tr

Çocuklar ev dışındaki zamanlarının büyük bir bölümünü okul ortamlarında geçirmektedir. Okullar aynı zamanda fiziksel ve bilişsel aktivitelerin yoğunlaştığı, bu yoğunlaşmaya bağlı olarak da bireyin besin ihtiyacının arttığı mekânlardır. Bu ihtiyaçtan hareketle okullar çocuklara sadece dengeli ve sağlıklı beslenmenin teorik olarak anlatıldığı değil; bu hizmetin sunulması yoluyla sağlıklı beslenme alışkanlığının kazandırıldığı yerler olmalıdır. Ancak bu konudaki somut veriler, gelişmiş ülkeler dahil okul çağı çocuklarının çoğunun okula aç gittiğini göstermektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde ilköğrenim çağındaki 66 milyon çocuk derslere aç devam etmektedir (WHES, 2017). Gelişmiş ülke kategorisinde olan ülkelere Amerika'da her dört eğitimciden üçü (No Kid Hungry, 2017), Avustralya'da ise her üç öğretmenden ikisi (Food Bank, 2015) çocukların evlerinde beslenemedikleri için okula aç geldiklerini belirtmektedir. Öte yandan açlığın, yetersiz ve dengesiz/sağlıksız beslenmenin çocukların bilişsel/zihinsel, ruhsal, fiziksel ve sosyal gelişimine ve okul yaşantılarına olan olumsuz etkileri de yine çok sayıda araştırma ile ortaya konmaktadır (Amcoff, 1981; Perales, Heresi, Pizarro ve Colombo, 1996; Jyoti, Frongillo ve Jones, 2005; Florence, Asbridge ve Veugeliers, 2008; Hannum, Liu ve Frongillo, 2014; Garkal ve Shete, 2015; Naik, Itagi ve Patil, 2015; Özenoğlu ve Ünal, 2015; Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2017).

Aşağıda dengeli ve yeterli beslenmede belirleyici bir faktör olan yoksulluk ile yetersiz beslenme arasındaki ilişki, çocukların beslenme hakkının yasal temelleri ile okul beslenme politika ve uygulamaları konuları tartışılmıştır.

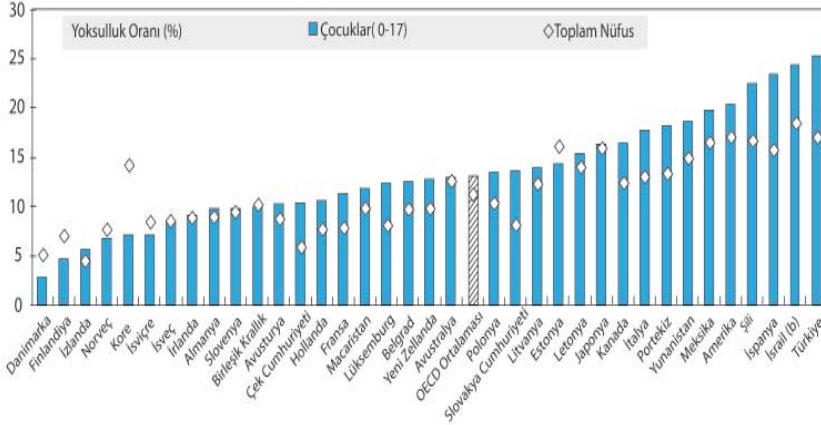
Yoksulluk ve Yetersiz Beslenme

Günümüzde bir taraftan insanların yaşam kalitesini artırma ve yaşam süresini uzatmaya dönük çalışmalarda hızlı gelişmeler yaşandığına, öte yandan da milyonlarca insanın gelir dağılımında yaşanan adaletsizliklerin sonucu olan yoksulluk nedeniyle bu gelişmelerden yararlanamadığına tanıklık etmekteyiz. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2016 yılı İnsani Gelişim Raporu'na göre dünyada her dokuz insandan biri aç; her üç insandan biri de yetersiz beslenmektedir (UNDP, 2016). Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Dünya Bankası (DB) tarafından ortaklaşa hazırlanan son rapor sonuçlarına göre de dünya genelinde 385 milyon çocuk aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Aşırı yoksulluk içinde yaşayan yetişkin oranı yüzde 9,2 iken; bu rakam yetişkin nüfusa göre çocuklarda iki kat daha büyük bir sayıya ulaşmaktadır. "Aşırı Yoksulluğa Son Verme: Çocuklar Üzerine Bir Araştırma" raporuna göre de 2013'de gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yüzde 19,5'inin, bir diğer deyişle 385 milyon çocuğun günde ortalama 1,90 ABD Doları (yaklaşık 6 TL) veya daha düşük bir gelirle geçinmeye çalışan ailelere mensup olduğu belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler [BM], 2016).

Türkiye gelir dağılımı eşitliği ve buna bağlı olarak da yoksulluk konusunda olumsuz bir tablo sergilemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre Türkiye'de en zengin yüzde 20'lik kesim, en yoksul yüzde 20'den 7,6 kat daha fazla gelirden pay almaktadır. "Yüzde 20'lik Dilimlerle Gelir Dağılımı" verilerine göre en yüksek %20'lik gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay 2014 yılında %45,9 iken, bu oran 2015 yılında % 46,52'e yükselmiş; öte yandan en yoksul %20'lik kesimin toplam gelirden aldığı pay ise 2014 yılında %6,2 iken, 2015 yılında % 6,1'e gerilemiştir (TÜİK, 2016). Türkiye, yoksulluk oranı açısından da, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri içerisinde en yoksul üçüncü ülke konumundadır. OECD 2013 yılı verilerine göre yoksullaşma oranının en yüksek olduğu üç ülke İsrail, Amerika ve Türkiye'dir (OECD, 2016a). TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2015) verilerine göre sürekli yoksulluk oranı, 2014 yılında %15,1 ve 2015 yılında da %15,8 olmuştur. Maddi yoksulluk, yemek ve evin ısınma ihtiyacının ekonomik olarak karşılanamaması oranı ise 2014 yılında %29,4'e, 2015 yılında ise %30,3'e yükselmiştir. Bu göstergelerin yanı sıra iki günde bir et, tavuk ya da balık içeren (veya vejetaryenler için eşdeğer yiyecekler) yemek masrafını karşılayamayanların oranı %35,8 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2016).

Türkiye'de çocuk yoksulluğu verileri de oldukça iç karartıcıdır. UNICEF Türkiye'de Çocukların Durumu (2011) raporunda yer alan verilere göre 2008 yılında gıda ve gıda dışı yoksulluk içinde olan 15 yaşından küçük 4,6 milyon çocuk (18 yaşın altı alınırsa 5,5 milyona yakın) ulusal yoksulluk sınırının altındadır. Ayrıca raporda 15 yaşından küçükler arasında yoksulluğun kentsel alanlarda %14,47, kırsal kesimde %44,92 gibi kaygı verici düzeyde olduğu belirtilmektedir (UNICEF, 2011). Grafik 1'de 2013 yılı OECD ülkeleri 0-17 yaş grubu çocuk yoksulluğu verileri yer almaktadır. Grafikte görüldüğü gibi 0-17 yaş grubu çocuk yoksulluğunda Türkiye en son sırada yer almaktadır. Rapora göre toplam nüfus içinde 0-17 yaş grubundaki çocukların yoksulluk oranı OECD ortalaması 13,3 iken Türkiye'de bu oran %25,3'dür. Yani Türkiye'de dört çocuktan biri yoksuldur.

Grafik 1. OECD Ülkeleri 0-17 Yaş Grubu Çocuk Yoksulluğu Grafiği

Kaynak: OECD Family Database. 2016b.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun İstatistiklerle Çocuk (2013) Raporu'na göre Türkiye'de yaklaşık 16 milyon 706 bin yoksul insan bulunmakta ve yoksul çocukların yoksul insanlar içindeki oranı %44,3 olarak belirtilmektedir. Çocuklarda yoksulluk oranı yaş gruplarına ve cinsiyetlerine göre de farklılaşmaktadır. Rapora göre 0-5 yaş grubunda yoksulluk oranı %30,1; 6-13 yaş grubunda %33,9; 14-17 yaş grubunda %33,6, genel olarak kızlarda %33,1 ve erkeklerde ise %32,0'dır (TÜİK, 2015).

Yapılan araştırmalara göre yoksulluk, en çok çocuklara zarar vermekte, hem fiziksel hem de zihinsel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte, buna bağlı olarak da ağır ve kalıcı hasarlara neden olmaktadır (Konuk Şener ve Ocakçı 2014; UNICEF, 2011, 2016; Hatun, 2002). UNICEF'in, Dünya Çocuklarının Durumu 2005 raporunda yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik "Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, yeteneklerini tam olarak geliştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamamaktadırlar" ifadeleri yer almaktadır. Bununla birlikte Dünya Çocuklarının Durumu 2016 Raporu'nda da en yoksul durumdaki çocukların beş yaşına gelmeden ölme ve kronik beslenme yetersizliğine maruz kalma olasılığının en varlıklı kesimlere mensup çocuklara göre iki kat daha fazla olduğu belirtilmektedir (UNICEF, 2016). Özellikle yoksulluğa bağlı yetersiz beslenme, çocukların ilk dönemlerde yaşama, dengeli beslenme, hastalık ve enfeksiyonlardan korunma şansını azaltmaktadır. Engelliler, yeterince gelişmeyenler ve

kronik hastalıklara yakalananlar daha çok yoksul kız ve erkek çocuklardır. Yeterince beslenememe ve ilk dönem uyarımlar alamama nedeniyle bu çocuklar tam potansiyellerini gerçekleştirememektedir (UNICEF, 2011). Yetersiz beslenmenin (malnutrasyon) uzun dönemde öne çıkan en belirgin etkisi bodurluk (çocuğun yaşına göre kısa kalmasıdır), kavruklu (çocuğun vücut ağırlığının boyuna göre az olması) ya da gelişme gecikmesidir (UNICEF, 2011). Bununla beraber, beslenme yetersizliği menenjit, orta kulak enfeksiyonları, soğuk algınlığı, idrar yolu enfeksiyonu, çeşitli parazit hastalıkları gibi enfeksiyonlara daha sık yakalanma olasılığını artırmakta, vücudun savunma sistemini bozmakta ve buna bağlı olarak da ishal, pnömoni gibi öldürücü hastalıklara zemin hazırlamaktadır (Hatun, 2002).

Yoksulluğa bağlı yetersiz beslenme çocukların sadece zihinsel ve bedensel gelişimlerini değil; sosyal yaşamlarını da aynı oranda olumsuz etkilemektedir. Örneğin yoksulluk nedeniyle yetersiz beslenen çocuklar derslerine odaklanmada zorlanmakta, akademik görevlerini aksatmakta, kaliteli bakım alma veya okul öncesi eğitime katılma şansları azalmakta, eğitime erişimde, eğitim için gerekli materyalleri satın almada ve derslerine çalışacak uygun yer bulmada da güçlüklerle karşılaşabilmektedirler. Bu çocuklar aynı zamanda davranış sorunları yaşamakta, daha sık hastalanmaları nedeniyle okula gidememekte ve bu nedenle de okul başarılarında düşüş olmakta, okul idaresi tarafından daha çok cezalandırılmakta ve okulu bırakma oranları da yüksek olmaktadır (Konuk Şener ve Ocakçı 2014).

Çocukların Beslenme Hakkının Yasal Temelleri

Beslenme hakkı Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından “her erkek, kadın ve çocuğun, her zaman yeterli yiyecek için fiziksel ve ekonomik erişime ya da bu yiyecekleri temin etmek için gerekli araçlara sahip olması” şeklinde tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler beslenme hakkıyla ilişkili olarak yiyeceklerin “mevcut”, “erişilebilir” ve “yeterli” olmasına da vurgu yapmaktadır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği- [UNOHCHR], 2010). Bu tanımdan hareketle beslenme hakkı, sadece kalorilerin, proteinlerin ve diğer gerekli besin maddelerinin asgari oranına ilişkin bir hak değil; aynı zamanda herkesin sağlıklı ve aktif bir yaşam sürmesi için gerekli olan tüm besin öğelerine ve bunlara erişmek için gerekli olan araçlara sahip olmasına karşılık gelmektedir.

Beslenme hakkı pek çok uluslararası yasal metinde temel bir insan hakkı olarak tanımlanmakta ve güvence altına alınmaktadır. Beslenme hakkının uluslararası yasal metinlerde yer alması kronolojik olarak şu şekilde ele alınabilir: Çocukların beslenme hakkı uluslararası insan hakları belgelerine ilk kez 1924 yılındaki Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile girmiştir. Bildirge’nin 2. Maddesinde “aç

çocukların beslenmesi gerektiği” belirtilmiştir (Akyüz, 2013). 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 25. maddesinde “herkesin, yiyecek dahil olmak üzere gerek kendisinin gerekse ailesinin sağlığına yetecek bir yaşam düzeyine ulaşma hakkı bulunduğu” belirtilmektedir. 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi’nin 4. maddesinde de; çocukların sağlıklı biçimde büyüyüp gelişmeleri; bunun sağlanması için yeterli beslenme hizmetlerinden yararlanma hakkı benimsenmektedir. Beslenme hakkı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1979), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989) ve Engelli Hakları Sözleşmesi (2006) gibi özellikle bazı özel grupları korumaya dönük (çocuklar, kadınlar ve engelliler) olarak çıkarılan diğer uluslararası sözleşmelerde de tanınmaktadır. Örneğin 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 24/2-c maddesinde beslenme hakkı şu şekilde ifade edilmektedir:

Taraf devletler, temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

Ayrıca, 1974 BM Açlık ve Sefaletin Ortadan Kaldırılmasına Dair Evrensel Bildiri’de, UNICEF’in hazırlamış olduğu 1981 tarihli Anne Sütü Muadillerinin Pazarlanmasıyla İlgili Uluslararası Yasada, 1986 Kalkınma Hakkı Bildirgesi’nin 8. maddesinde, 1990 Çocukların Yaşatılmaları, Korunmaları ve Geliştirilmelerine Yönelik Dünya Bildirgesi ve Eylem Planı’nda beslenme hakkına ilişkin hükümler bulunmaktadır. 1992 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Beslenme Konferansı ve 1996 yılında gerçekleştirilen Dünya Besin Zirvesi’nde, beslenme hakkı ile ilgili kararlar alınmıştır (Güzeloğlu, 2009).

Ulusal yasalarda beslenme hakkı, uluslararası yasal metinlerde olduğu kadar kapsamlı ve ayrıntılı olmamakla birlikte, dolaylı olarak ifade edilmektedir Güzeloğlu’na (2009, 314) göre:

...Beslenme hakkı birçok ülke anayasasında ekonomik ve sosyal bir hak olarak değerlendirilmiş, devletler gıda hakkına ilişkin yükümlülükleri çok da fazla üzerlerine almamışlardır. 1982 Anayasamız da böyledir. Her zaman 1961 Anayasası ile karşılaştırılan 1982 Anayasası bu alanda da sınıfta kalmıştır. Zira 1961 Anayasası’nın 52. maddesinde, devlete, halkın gereği gibi beslenmesi için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir. 1982 Anayasası’nın da ise beslenme hakkına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Bazı hukukçular beslenme hakkını 17. maddedeki yaşama hakkı ile 56. maddedeki sağlık hakkı kapsamında değerlendirmektedirler.

Benzer şekilde 2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda da beslenme hakkına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Yasanın “*Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler*” başlığı altındaki 5 (d). maddesinde “Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına” ifadeleri yer almaktadır. Benzer şekilde 1973 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde de doğrudan beslenme hakkı yerine dolaylı olarak her bakımdan sağlıklı bireyler yetiştirmeyi amaç edinen bir hüküm bulunmaktadır.

Okul Beslenme Politikaları ve Uygulamaları

Okula giden çocukların yeterli ve dengeli beslenmelerine katkıda bulunarak sağlıklı büyüme ve gelişmelerinin sağlanması amacıyla devletin gözetim ve denetiminde çocuklara yiyecek sağlanması/sunulması olarak ele alınan okul beslenmesi, politika ve uygulamalar açısından ülkelere göre çok çeşitlilik göstermekle birlikte, uygulamalar genel olarak çocukların okulda iken beslenmesine karşılık gelen okul-içi beslenme ve çocuğu okula giden ailelere belli bir oranda yiyecek verilmesi şeklinde iki ana grupta toplanabilmektedir. Ücretsiz, düşük ücretli okul beslenme programları bireysel, bölgesel ya da tüm ülkede kapsamlı (ülkesel) hedefleme (targeting) şeklinde uygulanmaktadır (Gelli, 2016). Bireysel hedefleme beslenme programları, yaş, cinsiyet veya yoksulluk gibi demografik faktörler dikkate alınarak seçilen çocuklar için uygulanmaktadır. Coğrafi olarak hedeflenen programlarda kişinin uygunluğu yere göre belirlenmektedir. Bazı yerler, yoksulluk, gıda güvenliği (food-security) yaygınlığı veya düşük eğitim başarısı gibi göstergelere göre seçilebilir. Ülkesel hedefleme beslenme programları ise tüm çocukların yaşlarına, sosyo-ekonomik durumlarına ve cinsiyetlerine bakılmaksızın ücretsiz beslenme programına katılması şeklindeki uygulamalardır (World Food Programme [WFP], 2013). Dünya Gıda Programı'nın; Dünya Bankası'nın 2010 yılı Kalkınma Göstergeleri ile UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün 2011 yılı verilerine dayalı olarak hazırladığı tablo aşağıda yer almaktadır (Tablo 1). İncelenen 105 ülkenin tamamında okul beslenme politikalarının ilkökul öğrencilerini hedeflediği; %29'unun okul öncesi ve ilköğretim okullarındaki çocukları; %11'inin ilköğretim okulları ile ortaöğretim okullarındaki çocukları, ülkelerin geri kalan %11'inin ise üç okul düzeyindeki çocukları kapsadığı görülmektedir.

Tablo 1. Okul Düzeylerine Göre Okul Yemeği Sunan Ülkeler

Okul Düzeyi			Ülkeler	
Okulöncesi	İlköğretim	Ortaöğretim	Sayı	%
	✓		51	49.0
✓	✓		30	29.0
	✓	✓	12	11.0
✓	✓	✓	12	11.0

Kaynak: World Food Programme State of School Feeding Worldwide 2013

Okul beslenme politika ve uygulamalarında ülkelerin gelir düzeyleri de oldukça belirleyicidir. WFP'nin 2013 raporunda okul besleme programlarının kapsamının en az olan ülkelerin en fazla beslenme ihtiyacı olan ülkeler olduğu, tahminlere göre de orta gelir grubundaki ülkelerde yaklaşık öğrencilerin %50'sinin ücretsiz yemek aldığı, ancak düşük gelirli ülkelerde bu oranının %18 olduğu belirtilmektedir. Ancak yüksek gelirli ülkelerin, Finlandiya ve İsveç hariç, çok azı okul çocuklarının tamamına ücretsiz okul beslenmesi (ülkesel) sağlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve İrlanda Cumhuriyeti'nde devlet sadece sıcak yemek verilen programların finansmanını sağlarken; İngiltere, İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda, İtalya, Fransa, İspanya, Hong Kong ve Japonya'da ise devlet okul yemek programları kısmen finanse edilmektedir. Ortanın altı gelire sahip Hindistan ve Guatemala ise bir kanun ya da kararname ile ülkedeki tüm çocukların okulda yemek yeme hakkına sahip olduğunu belirten hak temelli yaklaşımları benimseyerek ücretsiz okul beslenme politikası uygulamaktadır (Candaş, Akkan, Günsel ve Deniz, 2011). Brezilya'nın diğer ülkelere örnek teşkil eden Ulusal Okul Beslenme Programı (The National School Feeding Programme [PNAE]), Brezilya gıda güvenliği politikasının bir parçasıdır ve yetersiz beslenen çocuk sayısını azaltmayı ve okullaşma oranını artırmayı amaçlamaktadır. 1950'li yıllardan bu yana etkililiğini artıran PNAE 1994'te ulusal düzeyde yasalaşmıştır. İnsan hakları anlayışına dayalı PNAE yoluyla Brezilya'da 2009 yılında ilköğretim ve ortaöğretimdeki 46 milyon öğrenciye ücretsiz öğle yemeği sunulmuştur. Brezilya'nın yanı sıra El Salvador'da sosyal eşitlik ilkesinden hareket eden Okul Beslenme ve Sağlık Programı da (The School Feeding and Health Programme) çocukların acil gıda gereksinimlerini karşılamayı, okula kaydı artırmayı ve okul terkleri ile devamsızlık oranını azaltmayı hedeflemiştir (Pepino, 2014).

Yüksek ve orta-gelirli ülkelerdeki okul beslenme programları genel olarak ulusal politikalar çerçevesinde daha kurumsallaşmışken; düşük gelirli ülkelerdeki programlar ise ulusal politika çerçevelerinde daha az konsolidasyona sahiptir. Ör-

neğin yüksek ve ortanın üstü gelire sahip 94 ülkenin %86'sında okul besleme programını düzenleyen bir politika veya yasal bir çerçeve bulunurken; düşük gelirli ülkelerin çoğunun (%52) okul beslenmesi ile ilgili bir politika veya yasal çerçevesi yoktur (WFP, 2013).

Bireysel, bölgesel ya da ülkesel olup olmadığına bakmaksızın planlı ve programlı uygulanan okul beslenme programlarının çok yönlü olumlu getirileri araştırmalarla ortaya konmuştur. Candaş, Akkan, Günsel ve Deniz (2011) okul beslenmesi üzerine yaptıkları çalışmalarında okul beslenmesinin bu çok boyutlu getirilerini kapsamlı bir şekilde ele almışlardır. Özellikle ücretsiz olarak uygulanan okul beslenme programlarının bu getirileri özetle şu şekildedir:

- Okul beslenmesi, kronik yetersiz beslenmenin çocuğun merkezî sinir sisteminde ve buna bağlı olarak bilişsel yeteneklerinin gelişiminde yarattığı tahribatın sonucu olarak yaşanan akademik performans düşüklüğü ile çocukta stres yaratan, dikkatini yoğunlaştırmasını, karmaşık işlemleri tamamlamasını zorlaştıran açlığın etkilerini azaltmakta böylece öğrencilerin eğitimden yararlanma potansiyeli artmakta ve dolayısıyla okul başarısında artış görülmektedir.
- Ücretsiz okul beslenmesi, yoksul aileler için önemli bir destek sağladığı için özellikle kız çocuklarının okula devamlılığına ve okulda kaldığı sürenin artmasına önemli katkı sunmaktadır.
- Ücretsiz okul beslenme uygulaması uzun vadede çocuk yoksulluğunun, çocuk işçiliğinin ve dolayısıyla kalıcı eşitsizliklerin azaltılmasında etkili olmaktadır. Ücretsiz uygulanan beslenme okul başarısını, okullaşmayı ve okula devamlılığı artırdığı için ve okulu terki ve sınıf tekrarını azalttığı için yoksul çocukların eğitimden daha fazla yararlanmasını sağlamaktadır.
- Okul beslenmesi çocuğun sağlığını ve fiziksel gelişimini olumlu etkilediği, bağışıklık sistemini güçlendirdiği, enfeksiyonlara karşı direncini artırdığı, yemek yeme alışkanlıklarını iyileştirdiği ve sağlık beslenme bilgisini artırdığı için çocuğun kısa ve uzun vadede yaşam kalitesini çok yönlü olarak artırmaktadır.
- Okul beslenme uygulaması yetersiz beslenmeden kaynaklanan saldırgan davranma, kişilik değişikliği gibi davranış bozukluklarını azaltmakta ve aynı zamanda beraber oturarak yenen yemekler öğrencilerin sosyal kabiliyetlerini olumlu yönde etkilemekte, arkadaşlık ortamı, ortaklık ve beraberlik duygusu yaratmaktadır.

Sonuç

Tarihsel süreçte eğitim kurumları bir taraftan eşitsizliklerin yeniden ürettiği (özel-kamu ayırımı; eleme sınavları vb. yollarla); diğer taraftan da toplumsal eşitliği sağlamanın ve bireyin dezavantajlarını gidermenin temel araçlarından biri olarak işlev görmektedir. Yine tarihsel süreçte eğitimin, çeşitli mücadeleler yoluyla kazanılan ve tüm bireyler için temel bir insan hakkı olduğunun kabulü de yasaların güvencesine bırakılmıştır. Ne var ki bir hakkın yasal metinlerde yer alması, bu hakka her bireyin hiçbir engelle karşılaşmadan eriştiği ve yararlandığı anlamına gelmemektedir. Yukarıdaki bölümlerde ele alındığı gibi beslenme hakkı da uluslararası ve ulusal düzenlemelerde güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda okul beslenme politika ve uygulamaları temel insan hakkı ve eşitliğin bir bileşeni olarak büyük önem arz etmektedir. Özellikle gelir düzeyi, insanların yiyecek satın alma gücüne etki etmektedir. Ekonomik açıdan sınırlı olanaklara sahip ailelerde yiyecek miktarı kısıtlı olacağı için aile fertlerinin her birine düşen yiyecek miktarı da azalmaktadır. Özellikle yoksul ailelerin çocukları aile ortamında yeterli ve dengeli beslenememekte ve okullarda uygulanacak ücretsiz beslenme programları onlar için bu yetersizliği kısmen de olsa giderebilecekleri bir olanak sunabilecektir. Bir başka ifade ile toplumda mevcut olan beslenme eşitsizliğinin giderilmesi açısından okul beslenmesi önemli bir rol oynamaktadır. Okul beslenme politikaları eşitsizliğin giderilmesine yönelik bir sosyal politika aracı olduğu kadar, obezite ve diyabet gibi hastalıklar ve sürdürülebilir sağlıklı bir yaşam için gerekli sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırması açısından da üzerinde durulması gereken bir konudur.

Türkiye eğitim sisteminde, taşınmalı eğitimde verilen öğle yemeği hariç, ilkokullarda okul beslenme uygulamalarına yönelik yeterli olmasa da bazı olumlu gelişmeler söz konusudur. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı işbirliği halinde 10.10.2012 tarih ve 28437 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Okul Sütü Programı Uygulama Esasları Hakkında 2012/3741 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve 15.12.2012 tarih ve 28368 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Okul Sütü Programı Uygulama Tebliği (No: 2012/75) ile 2013 yılından itibaren “Okul Sütü Uygulaması” başlatılmıştır (Okul Sütü Programı Uygulama Esasları Hakkında Karar, 17.08.2013 tarih ve 28738 sayılı). Ayrıca Okullara Kuru Üzüm Dağıtım Programı Uygulama Esasları Hakkında Karar ile (21.11.2016 tarih ve 9547 sayılı) 2015-2016 eğitim yılının ikinci döneminde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı koordinatörlüğünde, Sağlık Bakanlığı ve MEB ile birlikte Okul Öncesi ve Temel Eğitim Birinci Kademe Okullara “Kuru Üzüm Dağıtım Programı” başlatılmıştır. Bu kapsamda öğrencilere kuru meyve tüketim alışkanlığının kazandırılması ile yeterli ve dengeli beslenmelerine katkı sağlayıp bu öğrencilerin sağlıklı gelişmelerinin sağlanması amacıyla haftada iki gün olmak üzere kuru

üzüm dağıtımı yapılmaya başlanmıştır. Okul Sütü ve Okul Üzümlü Programlarına ek olarak öğrencilerin sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam açısından teşvik edilmesi ve bu konularda gerçekleştirilen iyi uygulamaların desteklenmesi amacıyla MEB'e bağlı okul öncesi, ilk ve ortaöğretim okullarında 2010 yılı itibarı ile “Beslenme Dostu Okul” programı yürütülmektedir. Bu program “Dünya Sağlık Örgütü Beslenme Dostu Okul İnisiyatifi”ne paralel olarak gerçekleştirilmektedir (Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2016).

Türkiye’de okul beslenme uygulamaları değerlendirildiğinde okullarda öğrencilere süt ve kuru üzüm hariç herhangi bir gıda sunumunun yapılmadığı görülmektedir. Özellikle okullarda kahvaltı, öğle yemeği, ara öğün ve okul sonrası yemek gibi doyurucu, besleyici herhangi bir beslenme programının varlığından söz etmek mümkün değildir. Çocuk yoksulluğunun, çocuk işçiliğinin, okul terklerinin, bölgelerarası ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin çok yüksek olduğu Türkiye’de de hem sosyal devlet ilkesinden hareketle çocuk yoksulluğu ve işçiliğine karşı bir sosyal adalet ve mücadele aracı olarak hem de taraf olunan uluslararası hukuksal düzenlemelerin, anayasanın ve eğitimin eşitlik ve hak ilkesi gereği, zorunlu eğitim süresince devlet okullarında ücretsiz kahvaltı ve öğle yemeği uygulamasına –ilkokullardaki süt ve üzüm dağıtımı uygulamalarına ilaveten- geçilmesi ile temel bir hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi söz konusu olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz E. (2013). *Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması*. Ankara: Pegem Akademi.
- Amcoff, S. (1981). *The Impact of Malnutrition on the Learning Situation*. in *Nutrition Education* 1. UNESCO/Oxford University Press .<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142929eo.pdf>, İndirme Tarihi: 3.10.2017.
- Baysal, A. (2002). *Beslenme*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- BM (2016). *UNICEF ve Dünya Bankası: Dünya Geneline Yaklaşık 385 Milyon Çocuk Aşırı Yoksulluk İçinde Yaşıyor*. <http://www.un.org.tr/unicef-ve-dunya-bankasi-dunya-genelinde-yaklasik-385-milyon-cocuk-asiri-yoksulluk-icinde-yasiyor>, İndirme Tarihi: 7.4.2017.
- Candaş, A., Akkan, B.E., Günseli, S. ve Deniz, M.B. (2011). *Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Sağlamak Mümkün mü? Farklı Ülke Modelleri ve Türkiye'ye Yönelik Öneriler*. İstanbul: Açık Toplum Vakfı.
- Florence, M.D., Asbridge, M. ve Veugelaers, P.J. (2008). Diet quality and academic performance. *Journal of School Health*. 78(4), 209-215.
- Food Bank (2015). *Hunger in the Classroom. Food Bank Report 2015*. <https://www.foodbank.org.au/wp-content/uploads/2015/05/Foodbank-Hunger-in-the-Classroom-Report-May-2015.pdf>, İndirme Tarihi: 13.9.2017.
- Garkal, K. D. Ve Shete, A.N. (2015). The influence of nutrition and socio-economic status on intellectual development in school children. *National Journal of Physiology, Pharmacy & Pharmacology* 5(2), 145 – 148.
- Gelli, A. (2016). Design and implementation. *Global School Feeding Source Book. Lessons From 14 Countries*. (Ed. L. Drake, A. Woolnough, C. Burbano, ve D. Bundy). London: Imperial College Press, 1-17.
- Güzeloğlu, T. (2009). Küresel gıda krizi ve beslenme hakkı. *Türk Tabipler Birliği Dergisi*, 80, 299-314.
- Hannum, E., Liu, J. ve Frongillo, E. (2014). Poverty, food insecurity and nutritional deprivation in rural China: Implications for children's literacy achievement. *International Journal of Educational Development*, 34, 90-97.
- Hatun, Ş. (2002). *Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 13. Yılında Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi.
- Jyoti, D. F., Frongillo, E. A. ve Jones, S. J. (2005). Food insecurity affects school children's academic performance, weight gain, and social skills. *The Journal of Nutrition*. 135, 2831-2839.
- Konuk Şener, D. ve Ocakçı, A. F. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57-68.
- Leitzmann, C. (2011). The role of food, agriculture, forestry and fisheries in human nutrition: adequate diet of essential nutrients for healthy people. *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*. 4.
- Naik, S.R., Itagi, S. K. ve Patil, M. (2015). Relationship between nutrition status, intelligence and academic performance of Lambani school children of Bellary district, Karnataka. *International Journal of Farm Sciences*, 5(3), 259-267.

- No KidHungry (2017). *Hunger in Our Schools*. https://www.nokidhungry.org/pdfs/HIOS_2017.pdf, İndirilme Tarihi: 15.10.2017.
- OECD. (2016a). *Poverty rate*. <https://data.oecd.org/inequality/poverty-rate.htm>, İndirme Tarihi: 17.4.2017.
- OECD. (2016b). *Family Data Base*. <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>, İndirme Tarihi: 18.4.2017.
- Özenoğlu, A. ve Ünal, G. (2015). Açlık ve yoksulluğun çocuklarda saldırganlık ve şiddet davranışları ile ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi / Gümüşhane University Journal of Health Sciences*. 4(1), 162-179.
- Pepino, S. (2014). Nutrition, education and awareness raising for the right to adequate food. *The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)*. <http://www.fao.org/3/a-i3895e.pdf>, İndirme Tarihi: 19 Eylül 2017.
- Perales C.G., Heresi E., Pizarro F. ve Colombo M. (1996). Cognitive functions of school children with normal IQ and histories of severe and early malnutrition. *Arch Latinoam Nutr.*, 46(4), 282-6.
- TÜİK (2015). *İstatistiklerle Çocuk*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası,
- TÜİK (2016). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21584>, İndirme Tarihi: 17.4.2017.
- Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (2017). *Sağlıklı Beslenme Önerileri*. <http://beslenme.gov.tr/index.php?page=99>, İndirme Tarihi: 12.9.2017.
- UNDP (2016). *Human Development Report 2016. Human deveelopment for everyone*. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf. İndirme Tarihi: 15.4.2017.
- UNICEF (2011). *Türkiye'de Çocukların Durumu Raporu*. https://abdigm.meb.gov.tr/projele_r/ois/egitim/032.pdf, İndirme Tarihi: 21.4.2017.
- UNICEF (2016). *The State of The World's Children 2016. A fair chance for every child*. https://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_SOWC_2016.pdf, İndirme Tarihi: 21.4.2017.
- UNICEF (2017). *Fighting Famine in a Race against Time*. https://www.unicef.org/emergencies/index_95476.html, İndirme Tarihi: 21 Eylül 2017.
- UNOHCHR (2010). *The Right to Adequate Food*. <http://www.refworld.org/docid/4ca460b02.html>, İndirme Tarihi: 30.4.2017.
- Wahlqvist, M. L., Dalais, F. S., Kouris-Blazos, A., Savage, G. S., Semenov G. ve Wattanapenpai-boon N. (2011). The Role of Food, Agriculture, Forestry and Fisheries In Human Nutrition: Nutrition and Human Life Stages. *EOLSS*. 4.
- WFP (2013). *State of School Feeding Worldwide 2013*. <https://www.wfp.org/content/state-school-feeding-worldwide-2013?ga=1.205728406.428973782.1493578017>, İndirme Tarihi: 1.4.2017.
- WHES (2017). *World Child Hunger Facts*. <https://www.worldhunger.org/world-child-hunger-facts/>, İndirme Tarihi: 10.10.2017.